

СОЦІАЛЬНИЙ ЗМІСТ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СІМ'І

У статті розкрито соціальний зміст формування комунікативної компетентності молодших школярів у сім'ї, що має за мету готувати активну, гармонійно розвинену особистість молодшого школяра, яка успішно функціонуватиме в соціальному середовищі. Проаналізовано наукові підходи щодо поняття "комунікативна компетентність", "компетенція", "компетентність". Окреслено принципи формування комунікативної компетентності. З'ясовано методи та засоби формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Ключові слова: компетентність, компетенція, комунікативна компетентність.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Успішний розвиток, навчання та виховання молодших школярів у сім'ї залежить від задоволення потреб дитини батьками. Згідно з законом України про освіту, учні за період навчання повинні оволодіти десятьма компетентностями: мовною і мовленнєвою щодо спілкування державною та іноземною мовами, математичною, загальнокультурною, екологічною, компетентностями щодо підприємливості, інноваційності, навчання протягом життя. Місцем та умовою постійної реалізації власного досвіду, знань та компетентностей є сім'я. Особливу увагу слід звернути на проблему виховання дітей у сім'ї, формування їх комунікативної компетентності, оскільки вона є основним індикатором сімейних відносин.

Аналіз наукових досліджень. Наукові підходи щодо підготовки майбутніх працівників соціальної сфери висвітлені у працях таких науковців, як: О.В. Безпалько, І.Д. Зверєва, З.П. Кияниця, В.О. Кузьмінський, Н.А. Сейко, С.М. Коляденко, Н.П. Павлик та ін.

Наукові розвідки щодо розвитку освіти відображені в працях Л. Артемової, А. Богущ, Н. Лисенко, Н. Протасової, М. Ярмаченка та ін.

Теорія професійно орієнтованої комунікації розглядається в напрацюваннях М. Василика, В. Куніциної, С. Мусатова та ін.; психолого-педагогічна теорія мовленнєвої культури та механізмів її формування – у роботах А. Бодальова, О. Галуса, К. Климової та ін.

Метою статті є визначення соціального змісту формування комунікативної компетентності молодших школярів у сім'ї. На основі мети опишемо завдання: вивчення наукових досліджень щодо соціального змісту формування комунікативної компетентності молодших школярів у

сім'ї; уточнення базових понять дослідження; опис потреб дитини щодо оволодіння комунікативною компетентністю в сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження.

До значущих категоріальних ознак дослідники відносять також моральність, яка дає змогу ефективно розв'язувати проблеми, що виникають у реальних життєвих ситуаціях життя, виявляти стійкість перед труднощами, оцінювати соціальні наслідки дій тощо.

Більшість науковців до поняття компетентності включають, окрім загального оволодіння системою загальних знань, ще й розуміння можливих наслідків конкретного способу впливу, рівень уміння і досвід практичного використання знань. Таким чином, компетентність одночасно поєднує мобілізацію знань, умінь, поведінкових навичок та включає в себе не тільки когнітивну складову, а й мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову; систему ціннісних орієнтацій, звичок тощо.

На основі проведеного категорійного аналізу нами було уточнено поняття "компетентність", яке буде розглядатися не лише як знання, уміння, навички, а й досвід, ініціативність, здатність, що дозволяють людині ефективно здійснювати будь-яку діяльність, зокрема й комунікативну.

Поряд із терміном "компетентність" у педагогічній теорії та практиці часто зустрічається поняття "компетенція", яке неоднозначно тлумачиться різними дослідниками. Як правило, більшість словників ототожнюють поняття "компетентність" і "компетенція" [10; 260].

Диференціація понять "компетенція" та "компетентність", на думку А. Хуторського, приводить до висновку, що компетенція – це набір можливостей, здібностей, знань, умінь і навичок у певній галузі, а компетентність – це рівень володіння цим потенціалом, характеристика самого суб'єкта, яка визначає рівень володіння компетенціями. Поняття компетенції науковці тлумачать як загальну здатність людини, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, набутих завдяки навчанню і вихованню [3; 398].

Згідно із запропонованими підходами до тлумачення понять, що аналізуються, компетентність є семантично первинною категорією щодо компетенції і є інтеріоризованою (засвоєною на рівні особистісного досвіду) системою знань людини, тоді як компетенція в цілому позначає сферу додаткових знань, умінь і навичок людини.

А. Дахін розглядає поняття "компетенція" і "компетентність" за рівнем об'єктивності, що дає можливість визначати співвідношення ідеального і реального в сутності досліджуваних дефініцій та більш чітко окреслити їх зміст. Компетенцію дослідник тлумачить як ідеальну об'єктивну модель особистості як суб'єкта навчально-виховного процесу, а компетентність, на його думку, демонструє реальний рівень досягнень та постійно

змінюється з розвитком особистості. На цій основі А. Дахін розглядає поняття "компетенція" і "компетентність" за рівнем об'єктивності [7].

Таким чином, компетентна людина, яка не володіє повноваженнями (компетенціями), не зможе повною мірою і в соціально значущих ситуаціях їх реалізувати. Поняття компетентності органічно пов'язане з дефініцією "компетенція". По суті, компетентність – це сукупність компетенцій, її ядро, серцевина.

Можна стверджувати, що тісний зв'язок понять "компетентність" і "комунікація" визначається специфічною культурною формою спілкування [10; 351]. Отже, реальний рівень знань, сформованості умінь і досвіду їх практичного використання майбутніми вчителями залежить від комунікації як обміну інформацією, її цілеспрямованого передавання, прийнятті як взаємодії, що здійснюється відповідно до правил і норм спілкування.

Усвідомлюючи сутність та місце спілкування в педагогічній діяльності, серед основних груп компетентностей, яких потребує життя, виокремлюють комунікативну [4, с. 3].

Комунікативну компетентність дослідники Н. Василичина, О. Волкова розглядають у двох аспектах: як орієнтованість особистості в різних ситуаціях спілкування, що ґрунтується на знаннях і чуттєвому досвіді, і як здатність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе та інших в умовах постійної зміни психічних станів, міжособистісних стосунків і соціальної ситуації [10; 72].

У педагогічній літературі іноді в значенні "комунікативна компетентність" вживається поняття "комунікативна культура". Категорію комунікативної культури розглядають у контексті людської культури, а комунікативну компетентність – як складову особистості й діяльності вчителя, що забезпечує, зокрема, й високу результативність у процесі педагогічної діяльності. Комунікативну культуру на рівні особистості можна констатувати за умови наявності, усвідомлення й цілеспрямованої реалізації індивідуального, особистісного змісту комунікативної професійної діяльності, що впливає на естетичну складову професійної педагогічної діяльності в цілому [6; 281].

Соціальну природу комунікативної компетентності підкреслюють також Ю. Ємельянов та А. Кузьмінський, визначаючи її як "конгломерат знань, мовленнєвих і невербальних умінь та навичок спілкування, яких людина набуває у ході природної соціалізації, навчання та виховання". У своїх роботах науковці розглядають загальні підходи до її розвитку та вдосконалення, а також теоретичні та методичні основи соціально-психологічного тренінгу, де важливу роль надають природним даним та потенціалу індивіда. Однак необхідно пам'ятати, що гени людини є лише

модуляторами, а інформацію мозок бере не від генів, а з оточуючої культури" [8; 190].

Долучаємося до думки М. Забродського та інших науковців, які визначають комунікативну компетентність як здатність особистості орієнтуватися у ситуаціях спілкування, яка ґрунтується на знаннях та чуттєвому досвіді, що передбачає подальше соціально-психологічне навчання [8, с. 24].

Таким чином, комунікативна компетентність змінюється залежно від засвоєння особистістю культури, а також розвитку самого суспільства та вимагає від неї усвідомлення: алгоритму власної діяльності; власних перцептивних умінь (здатності приймати навколишнє без суб'єктивних спотворень); готовності сприймати нове в зовнішньому середовищі; своїх можливостей у розумінні норм і цінностей інших соціальних груп і культур; способів персоналізації оточуючого середовища; рівня власної економічної культури [5].

Щодо визначення поняття "учень початкових класів", "молодший школяр", то в Законі України "Про загальну середню освіту" (Розділ IV "Учасники навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах") зазначено, що учень (вихованець) – особа, яка навчається і виховується в одному з загальноосвітніх навчальних закладів. Зарахування до загальноосвітніх закладів здійснюється, як правило, з шести років [2]. Подібно аналізоване поняття тлумачиться у "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" за редакцією В. Бусла. Школяр – це учень загальноосвітньої школи [10, с. 1423].

Оскільки дослідження включає ці поняття, то варто зазначити, що початкова школа є фундаментом подальшої освіти. Саме на цьому етапі навчання індивідуальні успіхи школяра набувають соціального значення.

Дорослі учасники навчально-виховного процесу повинні усвідомити, що формування комунікативної компетентності у молодших школярів допоможе розв'язати поставлені завдання – становлення гармонійної, усебічно розвиненої особистості.

Необхідною умовою реалізації цих завдань є комплексний підхід до діагностики, розвитку й корекції порушених функцій, який забезпечується тісним взаємозв'язком психолого-педагогічних і медичних заходів. Запорукою ефективної корекційно-педагогічної роботи є тісна взаємодія з батьками й усім оточенням дитини. У тих випадках, коли з певних причин дитина не може відвідувати освітній заклад, батьки та соціальні педагоги виступають найважливішими учасниками педагогічної роботи.

Зазначимо, що соціальний зміст формування комунікативної компетентності молодших школярів у сім'ї включає: мету (формування активної, гармонійно розвиненої особистості молодшого школяра, яка може успішно функціонувати в соціальному середовищі); принципи

(гуманності, толерантності, співпраці, відповідальності), методи (диспути, проекти), засоби (фольклор, сімейні традиції).

Потреба у спілкуванні – це перша соціальна потреба дитини в сім'ї. До соціальних потреб З. Кияниця, Ж. Петрочко включає сімейне благополуччя, любов батьків, спілкування, співпрацю, дружбу й кохання, самоствердження (самовираження, визнання іншими, незалежність, самореалізація).

У залежності від здатності батьків забезпечувати потреби дитини, науковці виділяють такі етапи деградації сім'ї: *здорове сім'я* (здатна забезпечити повною мірою потреби дитини і потребує лише загальних послуг (освітніх, медичних); *вразливе сім'я* (забезпечує базові (мінімальні) потреби дитини, має достатньо внутрішніх позитивних ресурсів для подолання фактів ризику, проте потребує незначної підтримки); *сім'я у СЖО* – через вплив складних життєвих обставин частково втратила здатність забезпечити потреби дитини й потребує комплексного втручання; *соціально небезпечна сім'я* (веде асоціальний спосіб існування; перебування дитини в такій сім'ї є вкрай небезпечним, існує загроза для її життя, здоров'я і розвитку, дитина потребує захисту та влаштування в сімейну форму виховання; така сім'я негативно впливає на середовище громади) [11].

А. Блясяк описує проблеми, які стосуються змін у сучасних родинах, спричинених цивілізаційними змінами, що відбуваються у світі [12].

Соціальний зміст формування комунікативної компетентності молодших школярів у *здоровій* сім'ї полягає в тому, що діти і батьки у взаємодії з педагогічними працівниками приймають соціальні норми і правила, знаходять правильні орієнтири для соціальної поведінки (наприклад, відвідуючи разом із батьками театр, діти споглядають не тільки театральне дійство, а й бачать відповідний зразок спілкування перед виставою та після закінчення дійства).

Сім'я сприятиме соціалізації дитини, коли буде дотримуватися принципів гуманності, толерантності, співпраці, відповідальності у своїй родині. Дотримання сімейних традицій (написання привітальних листівок, обговорення прочитаних книг, читання віршів напам'ять), власний приклад батьків, настанови, прохання є основними методами формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Формування комунікативної компетентності молодших школярів у *вразливій* сім'ї не завжди простежується. Позитивні результати будуть у випадку, коли дитина вміє читати й читає багато. Не завжди у батьків вистачає часу на спілкування з дитиною, на спільні подорожі, на відвідування театральних дійств та ін. Діти у вразливій сім'ї не орієнтуються у своїх правах і бажаннях, не завжди беруть до уваги думку інших людей (наприклад, коли такої родині (батькам і дітям)

пропонується відвідати разом театральне дійство чи концерт, у більшості випадків буде відмова або незадоволення).

Формування комунікативної компетентності молодших школярів у сім'ї, яка опинилась у складних життєвих обставинах, буде мати позитивні результати, коли сім'ї буде надана соціальна послуга, соціальний супровід. Соціальний працівник для якісного впливу на ситуацію дитини повинен врахувати всі показники оцінки потреб дитини (здоров'я, навчання і досягнення, емоційний розвиток, сімейні та соціальні стосунки, самоствердження та самореалізацію, самообслуговування).

Визначено основні чинники формування комунікативної компетентності молодших школярів у сім'ї, до яких віднесено:

- збагачене писемним мовленням оточення (наявність дитячих книжок, журналів тощо; сімейні читання вголос; письмо під диктування батьків; можливість ознайомитися із значенням незрозумілих слів, фраз під час самостійного читання);
- збагачене усним мовленням середовище (зразки мовлення дорослих; спілкування з дорослими, однолітками в сюжетно-рольових іграх; можливість збагачення словникового запасу; доступ до необхідної інформації про значення слів);
- набуття досвіду символічної репрезентації (театральні вистави; малювання і живопис; музика й танці);
- експериментування з писемним мовленням (написання повідомлення, листа);
- проба сил у читанні (читання напам'ять; читання з контекстними підказками; пошук писемної форми почутого слова).

Висновки. Отже, соціальний зміст формування комунікативної компетентності молодших школярів у сім'ї включає: мету (формування активної, гармонійно розвиненої особистості молодшого школяра, яка може успішно функціонувати в соціальному середовищі); принципи (гуманності, толерантності, співпраці, відповідальності), методи (диспути, проекти), засоби (фольклор, сімейні традиції). У сімейному оточенні дитина оволодіває елементарними знаннями про соціальні явища, події, людей, взаємини, способи їх налагодження; навчається цінувати, виявляти значимість всього того, що пов'язано з соціальним життям.

Список використаних джерел та літератури

1. Забродський М. М. Комунікативна компетентність вчителя : сутність і шляхи формування / М. М. Забродський, С. Д. Максименко.— Житомир : Волинь, 2000.— 32 с.
2. Закон України "Про загальну середню освіту" // Освіта України.— 1999.— № 25.— С. 5–8.
3. Зеер Э. Ф. Психология личностного ориентированного профессионального образования / Эвальд Зеер.— Екатеринбург : Урал. гос. проф. пед. ун-т, 2000.— 258 с
4. Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи : метод. реком. / [Н. М. Бібік, О. Я. Савченко, Т. М. Байбара, М. С. Вашуленко та ін.]; заг. ред. О. Я. Савченко.— К., 2002.— 128 с.
5. Основы теории коммуникации : [учебник] / [под ред. проф. М. А. Василика].— М. : Гардарика, 2005.— 615 с.
6. Педагогика / [ред. Ю. К. Бабанский].— М. : Просвещение, 1988.— 478 с.
7. Дахин А. В Социология управления : предмет и основные понятия // Проблемы социологии управления [Учебное пособие] / Андрей Васильевич Дахин.— Н. Новгород. : ВАГС, 2005.— 328 с.— с. 30–404.
8. Про здійснення соціально-педагогічного патронату : лист Міністерства освіти і науки України від 17. 12. 2008 р. № 1/ 9-811 // Дошкільне виховання.— 2009.— № 2.— С. 3–5
9. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Юрий Николаевич Емельянов.— Л. : Изд-во ЛГУ, 1985.— 167 с.
10. Василичина Н. Комунікативна компетентність вчителя з сором'язливими дітьми / Н. Василичина // Педагогіка і психологія.— 2006.— № 2.— С. 64–67.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел].— К.–Ірпінь : ВТФ "Перун", 2004.— 1440 с.
12. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. I Сучасні орієнтири та ключові технології. / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко.— К., 2017.— с.256
13. Anna Blasiak Współczesne kształty życia rodzinnego i osobistego // Українська полоністика.— Випуск 13.— 2017.— С. 140–152.

Zoja Zalibowska-Ilnicka. Sens społeczny kształtowania w rodzinie kompetencji komunikatywnej uczniów szkoły podstawowej.

W artykule rozpatruje się sens społeczny kształtowania w rodzinie kompetencji komunikatywnej uczniów szkoły podstawowej w celu wychowania aktywnej, harmonicznie rozwiniętej, funkcjonującej z sukcesem w społeczeństwie osobowości ucznia szkoły podstawowej. Przeanalizowano podejścia naukowe do pojęć "kompetencja komunikatywna", "kompetencja", "kompetencji". Określono podstawy kształtowania kompetencji komunikatywnej. Ujawniono metody i sposoby kształtowania kompetencji komunikatywnej uczniów szkoły podstawowej.

Słowa kluczowe: kompetencja, kompetencji, kompetencja komunikatywna.

Zoia Zalibovska-Ilnitska. Social Content of the Communicative Competence Formation of Pupils in the Family.

The article reveals the social content of the communicative competence formation of pupils in the family, which aims to prepare an active, harmoniously developed personality of a pupil who will successfully function in a social environment. The scientific approaches to the concept of "communicative competence", "competence", "competency" are analyzed. The principles of the communicative competence formation are outlined. The methods and means of the communicative competence formation of pupils are revealed.

Keywords: competency, competence, communicative competence.